

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Lacan in translation

Bespreking van

Jacques Lacan (2002/2006). *Écrits — The first complete edition in English*. Vertaling: Bruce Fink, i.s.m. Heloise Fink en Russell Grigg. New York/Londen: Norton. ISBN 978 0 393 06115 4, 878 pp., £ 30,-

ANTOINE MOOIJ

Het verschijnen van de volledige vertaling van de *Écrits* van Lacan in het Engels is een belangrijke gebeurtenis. De vertaling is van de hand van Bruce Fink, die zeer goed ingevoerd is in het lacanisme. Thans ligt een tweede, ongewijzigde herdruk voor van de eerste uit 2002. Lacan werd en wordt toenemend in vertaalde vorm gelezen, waarbij het Engels natuurlijk de voorrangstaal is. Er bestond al, sedert 1977, een vertaling van een selectie uit de *Écrits* van de hand van Sheridan: *Lacan — Écrits — A selection*. Dat was tot voor kort de voornaamste bron van 'Lacan in het Engels'. Er was nogal wat kritiek op die vertaling, zoals te verwachten. Wie weleens geprobeerd heeft Lacan te vertalen, weet dat zoiets bijzonder moeilijk en tijdrovend is. Naar mijn ervaring valt de grammaticale onbeslisbaarheid nog wel mee, maar blijft er dan nog veel ruimte voor de uiteindelijke formulering. Wat bij de vertaling snel verloren gaat, is de cadans van de zin.

Het beoordelen van een vertaling van het 'Frans van Lacan' naar hedendaags Engels is, voor wie geen *native speaker* in beide talen is, onmogelijk. Voor een echt adequate beoordeling is een grote vertrouwdheid met het Engels maar ook met het Frans vereist. Om toch een indruk te krijgen heb ik een beperkt aantal steekproeven genomen.

Fink blijkt een zorgvuldige vertaling te bieden. Deze lijkt bij de gekozen passages soms net iets preciezer dan bij de ernaast gelegde vertaling van Sheridan, hoewel een vergelijkend oordeel over deze twee vertalingen hier niet op zijn plaats is. Maar de zorgvuldigheid treft wel. Bovendien heeft Fink negentig pagina's verklarende en toelichtende eindnoten toegevoegd, waarin hij ook soms discussieert met andere vertalingen. Deze noten dragen zeker bij, zo bleek mij, aan de begrijpelijkheid ook van reeds vertrouwde teksten. De algemene indruk ontstaat en beklift dat Fink zeer zorgvuldig te werk is gegaan en dat zijn vertaling een nieuwe mijlpaal vormt in de receptie van Lacan. 'Lacan in translation', jazeker, maar niet 'lost in translation'. Het is een goede vertaling, waarin Lacan niet kopje onder gaat.

Empathie

Bespreking van

Stefano Bolognini (2006). *L'empathie psychanalytique*. Ramonville Saint-Agne: Eres. ISBN 978 2 7492 0569 4, 238 pp., € 23,-

Stefano Bolognini (2004). *Psychoanalytic empathy*. Londen: Free Association Books. ISBN 978 1 85343 723 6, 191 pp., £ 18,95

MARC HEBBRECHT

'Empathie' is etymologisch afkomstig van het Griekse 'en' en 'patheia' en betekent 'aangedaan zijn door wat er in een ander gebeurt'. Het gaat vooral om het opdoen van gevoelsmatige kennis: het delen en ervaren van de gevoelens van de ander. Het is een

complex concept, zowel verwant met als verschillend van andere concepten, zoals identificatie, concordantie, communicatieve projectieve identificatie, rêverie, *attunement*, *containment*, *sharing*, rapport, tact, contact, affectieve beschikbaarheid, receptiviteit, *Verstehen*, intuïtie, *vicarious introspection*, *at-one-ment*, *resonant cognition*, *tracking*, *prompting*, *co-thinking*...

Uit empirisch psychotherapieonderzoek blijkt dat empathie een effectief bestanddeel is van de therapeutische relatie. Recent is er meer belangstelling voor empathie. De psychoanalyse beperkt zich niet langer tot de driften maar schenkt vooral aandacht aan objectrelaties, intersubjectiviteit en het externe object.

Bolognini geeft een psychoanalytische inhoud aan het concept 'empathie'. Het eerste deel van *L'empathie psychanalytique* is een historische benadering. In de romantiek ging het vooral om het ervaren en delen van een basisgevoel dat men als 'fusioneel' kon bestempelen, een proces van osmose van een subject met een object. Empathie was een gevoeligheid, een inlevingsvermogen dat de basis vormde van steun en zorg. Freud bleef altijd op zijn hoede voor het zich laten gaan in tedere gevoelens ten aanzien van patiënten. Maar hij benadrukte dat men niet kan duiden zonder eerst een 'rapport' tot stand te brengen. Daarom moet men de patiënt de nodige tijd geven, van een serieuze belangstelling getuigen en een begrijpende sympathie tonen zonder te moraliseren. Na Freud hebben vooral Deutsch, Ferenczi en Fließ de noodzaak van empathie in de analytische relatie benadrukt. Daarna is het tot de jaren vijftig stil gebleven, tot Olden, Schafer, Greenson, Kohut en Pao de inhoud van het concept hebben verruimd. Dankzij deze auteurs werd duidelijk dat empathie slechts mogelijk is wanneer wordt verzaakt aan fusie, en het gescheiden zijn verworven is. Er is een onderscheid met identificatie. Empathie maakt de groei van zelfliefde mogelijk. Het vermogen tot empathie is in potentie bij iedereen aanwezig en zal toe- of afnemen naargelang de kwa-

liteit van de allervroegste relaties. Dankzij empathie wordt een netwerk van communicaties opgebouwd dat een zich verdiepende uitwisseling mogelijk maakt. Bolognini bespreekt de (post)kleiniaanse visie op empathie te summier; in deze visie kan empathie niet los gezien worden van normale projectieve identificatie, rêverie en alfa-functie.

De visie van Spazal, die vooral in Triëst heeft gewerkt, wordt uitvoeriger besproken. Spazals opvattingen verschillen echter weinig van wat Racker in de jaren zestig over concordante en complementaire tegenoverdracht heeft geschreven.

Hoe wordt empathie door Bolognini gedefinieerd? Empathie is een bewust en voorbewust contact met de ander, dat gekenmerkt wordt door scheiding, complexiteit en structurering. Als toestand veronderstelt empathie innerlijke ruimte en opheffing van de aandacht. Empathie is niet continu aanwezig; het is een intra- en interspersoonlijk gebeuren dat niet geprogrammeerd kan worden en een gedeelde ervaring van het eigen zelf met het zelf van een ander inhoudt. Empathie is tevens een breed waarnemingsspectrum dat alle emotionele schakeringen omvat, van de meest heldere tot de meest duistere. In zijn definitie komt het specifiek psychoanalytische tot uiting in de volgende zin: 'Empathie voert steeds verder naar een dieper contact met de complementariteit van het object, diens defensieve ego en de afgesplitste delen van diens zelf zonder dat het contact wordt verloren met diens ego-syntone subjectiviteit.'

Volgens Bolognini is het voor de patiënt een helende ervaring wanneer de therapeut zich openstelt, emotioneel betrokken is en meeleeft. Vaak genezen patiënten zonder dat we begrijpen hoe en zonder dat we het aan onze collega's kunnen uitleggen. Het authentiek delen is een voorstadium van empathie. Zo kan het aangestoken worden door het defaitisme van de patiënt een helend moment zijn in een analyse; de analyticus heeft dan ten onrechte de indruk dat hij zijn werk niet goed doet.

De belangrijkste stelling van Bolognini is

dat empathie geen houding noch een methode is maar een einddoel. Wanneer empathie intentioneel wordt nagestreefd, verliest de analyticus zijn neutraliteit en sluit hij zich voor de natuurlijke ontwikkelingen in de relatie met de patiënt. Het geforceerd empathiseren noemt hij «empathisme», dus een tegenoverdrachtsprobleem. In alle analyses is het een natuurlijk gegeven dat men sommige periodes niet in contact is met de patiënt. De analytische setting zou dan een voldoende waarborg moeten bieden bij het blijven luisteren. Het geforceerd empathiseren wordt mooi beschreven. Ook bespreekt hij de oorzaken waardoor de analyticus vaak niet tot een empathisch contact komt. Authentieke en effectieve empathie is vooral de vrucht van het doorlopen van een reeks concordante en complementaire posities. Dankzij de analyse van de tegenoverdracht kan empathie verdiepen. Empathische momenten ontstaan vooral wanneer de patiënt het contact hervindt met afgesplitste delen van zichzelf. Het wegvallen van innerlijke afweer maakt een verbreding van de communicatiekanalen tussen het voorbewuste en het bewuste mogelijk. Op deze wijze geeft Bolognini aan het concept «empathie» een metapsychologische onderbouwing. Soms worden zijn theoretische beschouwingen nodeloos ingewikkeld. Dit wordt ruimschoots goedge maakt door de doorleefde klinische vignettes die Bolognini's deskundigheid en verfijning illustreren. Tot slot twee puntjes van kritiek. Ik miste vooral beschouwingen over het empathisch vermogen van analytici en het belang hiervan bij de selectie van kandidaten voor de psychoanalytische opleiding. In welke mate kan deze natuurlijke eigenschap binnen de psychoanalytische opleiding ontwikkeld worden? Te veel nadruk op theorie kan het empathisch vermogen ook doen krimpen. Niet alle supervisie-ervaringen leiden tot toenemende empathie. Ik miste ook enkele beschouwingen over de neurobiologische grondslag van empathie. De ontdekking van de spiegelneuronen door de Italiaanse onderzoeksgroep onder leiding van Vitto-

rio Gallese heeft een revolutie ontketend bij het begrijpen van empathie. Dit boek is niettemin een uitstekende monografie voor elke clinicus die nadenkt over de analytische relatie.

Nederlandse psychoanalyse en het jubilerende Duitse Jaarboek

Bespreking van

Claudia Frank, Ludger M. Hermanns & Helmut Hinz (red.) (2005). Trauma — Neue Entwicklungen in der Psychoanalyse. *Jahrbuch der Psychoanalyse — Beiträge zur Theorie, Praxis und Geschichte*, Band 50. Stuttgart: Frommann-Holzboog. ISSN 0075 2363, 304 pp., € 52,-

GERTIE BÖGELS

De jubileumband ter gelegenheid van het vijftigste *Jahrbuch der Psychoanalyse* is een voor de gelegenheid rijk geïllustreerde uitgave. In een terugblik verwijst Friedrich-Wilhelm Eickhoff, een redacteur van de tweede generatie, naar de doelstelling van de in 1950 opgerichte Duitse Psychoanalytische Vereniging: de hervatting van de verloren psychoanalytische oriëntering na de *Zivilisationsbruch* van het Derde Rijk (zie ook De Swaans *Dyscivilisatie*, 2006). In zijn meesterlijke samenvatting van de voorgaande banden treffen we bij de twaalf personen van de oorspronkelijke redactieraad beroemde namen als Michael Balint, Therese Benedek, Anna Freud en Kurt R. Eissler, en maar liefst drie Nederlanders: Jaap van der Leeuw, Piet Kuiper en Jeanne Lampl-de Groot. Verder treffen we de naam van Driek van der Sterren, auteur van een artikel over techniek, van Hans Keilson in *Psychoanalyse und Nationalsozialismus* en ten slotte van Jaap Wallinga in de necrologie bij